

ἐνθα οἱ περὶ τὸν Ἐγκελον ἐφάνησαν ἀσθενέστατοι: καίτοι δύναται τις νὰ εἴπη, ὅτι οἱ ἐρβαρτικοὶ ἐγένοντο τοσοῦτω δοκιμώτεροι ψυχολόγοι, ὅσω μᾶλλον ἐξέφυγον τὰ δεσμὰ τῆς ἐρβαρτικῆς μεταφυσικῆς. Οὕτως ἡ τοῦ **Dro- bisch, Empirische Psychologie** (Ἐμπειρικὴ ψυχολογία) ἐπειδὴ χωρεῖ ἐπὶ τὴν ἔρευναν τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπειρίας ἄνευ μεταφυσικῶν ὑπολήψεων, ἐν τῷ πνεύματι ὅμως τῆς αὐστηρᾶς τοῦ Ἐρβάρτου κριτικῆς, διὰ αὐτὸ τοῦτο εἶνε εἰσέτι ἐξοχὸν ἐγχειρίδιον καὶ τοι φυσικῶ τῷ λόγῳ ὡς ἐκδοθὲν ἤδη τῷ 1842 δὲν ἀντιπροσωπεύει πλέον τὴν ἐνεστῶσαν κατάστασιν τῆς ἐπιστήμης. Ὡσαύτως δύο τῶν κρατίστων ψυχολόγων τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων στηρίζονται, καὶ περ ἀνεξαρτητότερον τοῦτο πράττοντες, ἐπὶ τοῦ Ἐρβάρτου, ὁ Ἑρμαννος Λόζιος (**Lotze**) δῆλον ὅτι, οὗ τινος ἡ μὲν **Medi- cinische Psychologie** (ιατρικὴ ψυχολογία) ὑπῆρξεν πρόδρομος τῆς ἐνε- στῶσης ἡμῶν φυσιολογικῆς ψυχολογίας, ὁ δὲ *Μικρόκοσμος* ἐξήγειρεν εὐ- ρύτερον ἐκ μὴ φιλοσόφων ἀναγνώστων κύκλον· καὶ ὁ Θεόδωρος Βάϊζος (**Baitz**) ὅστις διέπρεψεν ἔτι μᾶλλον διὰ τὴν αὐτοῦ **Anthropologie der Na- turvölker** (Ἀνθρωπολογία τῶν ἐν φυσικῇ καταστάσει λαῶν) ἢ ἕνεκα τοῦ **Lehrbuch der Psychologie** (διδασκτικὸ ἐγχειριδίου τῆς ψυχολογίας) Ὁ νεωστὶ ἀποθανὼν **W. Volkmann** ἀντείχετο σφιγκτότερον ὅμως τῆς τοῦ Ἐρβάρτου ἀπόψεως· τὸ δὲ **Lehrbuch der Psychologie** αὐτοῦ ἐγένετο διὰ τῆς δευτέρας ἐκδόσεως, ἐν ἧ κεῖνται πολλαὶ ἱστορικαὶ πληροφορίαι, χρησι- μώτατον βιβλίον. Ἐκ τοῦ Ἐρβάρτου ὠρμήθη ἐπ' ἴσης καὶ ἡ πρώτη προώ- θησις εἰς ἐκείνας τὰς ἐρεῦνας, ἃς πρῶτος ὁ **M. Λάζαρος** ἐκάλεσε **Völker- psychologie** (ψυχολογίαν τῶν λαῶν) ὑπόθεσιν ἐχούσας τὰ ψυχολογικὰ φαινόμενα τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ἧτοι γλῶσσαν, ἦθη καὶ ἔθιμα, μύ- θους κτλ. Αὐτὸς ὁ Λάζαρος ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ **Leben der Seele** (ὁ βίος τῆς ψυχῆς ἐκδ. Β'. Τομ. I. 1876) σειρὰν λαμπρῶν δοκιμῶν πραγματευο- μένων τὰς πλείστας τῶν τοιοῦτοτρόπων ὑποθέσεων. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἱδρυσε μετὰ τοῦ **H. Steinthal** ὄργανον τῶν τοιούτων σπουδῶν τὴν **Zeits- chrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft** (Περιοδικὸν τῆς τῶν λαῶν ψυχολογίας καὶ τῆς γλωσσολογίας) ἀποτελοῦν ἤδη τὸν

Ἐρβαρτον ἱστορικὸς τῆς φιλοσοφίας ὑπάρχει. Διότι ὁ μὲν **L. Strümpell** ἔγραψε **Geschichte der Griechischen Philosophie** (ἱστορ. τ. ἑλλην. φιλ.) 1854—61· ὁ δὲ **Thilo**, **Kurze pragmatische Geschichte der Philosophie** 1876 (σύνοψιν πραγ- ματικῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφ.) ὧν ἀμφοτέρων τὰ ἔργα ἐπαινοῦσι πολὺ οἱ ἐρ- βαρτικοί. Τούτους δὲν ἀγνοεῖ μὲν, δὲν ἐκτιμᾷ ὅμως ὁ συγγραφεὺς τοῦ προκειμέ- νου ἄρθρου. Σ. Μ.

ἕνατον αὐτοῦ τόμον καὶ περιέχον πλοῦτον πολυτίμου ὕλης.¹ Ὁ Στείνθαλος, ὁ κυριώτερον ἀναλαβὼν τὴν διεύθυνσιν τοῦ περιοδικοῦ προσφέρει εἰς αὐτὸ τοὺς πλείστους ἐράνους δημοσιεύων ἐν αὐτῷ σπουδαιοτάτας ἐρεῦνας ἐν τῇ ψυχολογίᾳ τῆς γλώσσης καὶ ἐν τῇ μυθολογίᾳ· οἱ τ' ἔρανοι δ' οὗτοι καὶ τὰ ὀλοσχερῆ συγγράμματα *Ueber den Ursprung der Sprache* (περὶ γενέσεως τῆς γλώσσης), *Ueber die Typen des Sprachbaues* (περὶ τῶν τύπων τῆς τῶν γλωσσῶν κατασκευῆς), *Ueber die Manden-Negersprache* (περὶ τῆς γλώσσης τῶν Μανδονέγγρων) καὶ τέλος ἡ *Einleitung in die Psychologie und Sprachwissenschaft* (εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Ψυχολογίαν καὶ Γλωσσολογίαν) ἀπὸδεικνύουσι τὸν Στείνθαλον ἕνα τῶν διαπρεπεστάτων ψυχολόγων τῶν ἡμετέρων χρόνων. Ἀλλὰ πρὸς τῇ ψυχολογίᾳ ἡ Ἑρβαρτικὴ σχολὴ ἐκαλλιέργησε πολὺ καὶ τὴν παιδαγωγικὴν, πολλῶν ὀπαδῶν αὐτῆς ὄντων πρακτικῶν παιδαγωγῶν. Ἀφ' ἑτέρου ὁ **R Zimmermann** ἐπεχείρησε μόνος πάντων τῶν Ἑρβαρτικῶν νὰ πραγματευθῇ τὴν *Αἰσθητικὴν* ἐκ τῆς ἀπόψεως τοῦ Ἑρβάρτου· ἀλλὰ τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἀποτελοῦσι μᾶλλον αἱ ἱστορικαὶ πληροφορίαι ἢ ἡ διδασκαλία αὐτοῦ.² Ὁ Λόζιος ὁμοίως ὁ ἐπόμενος (ἀνεξαρτήτως ὁμοίως) εἰς τὸν Ἑρβαρτον ἐν τῇ Ψυχολογίᾳ καὶ Μεταφυσικῇ ἀπεχωρίσθη ὅλως τῆς σχολῆς ὡς πρὸς τὴν θεμελίωσιν τῆς Αἰσθητικῆς.³ Καὶ ὁμοίως δὲν πρέπει νὰ ἀρνηθῶμεν, ὅτι καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ταύτῃ πολὺ παρώτρυναν αἱ διδασκα-

1 Τὸ περιοδικὸν τοῦτο ἰδρύθη τῷ 1859, ἐκδιδόμενον δις τοῦ ἔτους· ἕκαστον τόμον ἀποτελοῦσι τέσσαρα τεύχη Σ. Μ.

2 *Aesthetik* 2 Bde Wien 1865. *Studien und Kritiken zur Philosophie und Aesthetik*, Wien 1870.—Νομίζω ὁμοίως, ὅτι δὲν πρέπει νὰ παραδράμῃ τις σιγῇ ὅτι καὶ ἐκ τῆς Ἑγελείου Σχολῆς προήλθον αἰσθητικοὶ καὶ ἴσως ἐκ τῶν κρατίστων ἐν τοῖς νῦν χρόνοις. Τοιοῦτοι εἶναι ὁ Th. Vischer, ὁ K. Fischer, ὁ K. Köstlin ὁ M. Karriere, ὁ M. Schassler καὶ ἄλλοι ἥτοιμος λόγου ἄξιοι· εἶνε δὲ πάντες οὗτοι ζῶντες καθηγηταί, πλὴν τοῦ Vischer θανόντος τῷ 1877 Σ. Μ.

3 *Gescichte der Aesthetik*, München 1868.—ὑπὸ τῶν ἐκφράσεων τούτων τοῦ Wundt παραγόμενός τις ἴσως ὑπολάβῃ Ἑρβαρτικὸν τὸν Λόζιον. Καὶ τοιοῦτον ἐκήρυξαν αὐτὸν καὶ ἄλλοι· μὲν ἤδη οὐκ ὀλίγοι, μάλιστα δ' οἱ περὶ τὸν Ἑρβαρτον. Ἀλλ' ὁ Λόζιος οὐ μόνον ἐπολέμησεν ἀρχῆθεν τὰς μεταφυσικὰς διδασκαλίας τοῦ Ἑρβάρτου, ἀλλὰ καὶ διαρρήδην διαμαρτύρεται κατὰ τῶν τασσόντων αὐτὸν μετὰ τῶν Ἑρβαρτικῶν, διακηρύττων (ἐν τῷ α. τεύχει τῶν «Ἐριστικῶν» (*Streitshriften*) 1857 I. σελ. 5—8) ὅτι εἰς μὲν τὴν καθολικωτέραν διαμόρφωσιν τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ φρονημάτων εἰσηλθε «διὰ τῶν μεγαλοπρεπῶν πυλώνων τοῦ μοναδολογικοῦ κόσμου τοῦ Λεϊβνιτίου», πολλὰς δ' ἄλλας Ἑρβαρτιζούσας δόξας παρέλαβε παρὰ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Σ. Μ.

λίας τοῦ Ἐρβάρτου, καί τοι ἐξήγειραν ἄνδρας ἔξω τῆς ἐρβαρτικῆς χορείας. Διότι, ὅταν ὁ Φέχνερ (Fechner) ἔργον κύριον ποιῆται ἐν τῇ ἑαυτοῦ *Vorschule der Aesthetik* (Προπαιδεία τῆς αἰσθητικῆς) νὰ ὀρίσῃ διὰ παρατηρήσεως καὶ πειραμάτων τὰς ἀπλουστάτας σχέσεις, αἱ τινες αἰσθητικῶς ἀρέσκουσιν ἢ ἀπαρέσκουσιν, τοῦτο εἶνε ἰδέα ἣ τις δύναται νὰ ἀνεχθῆ εἰς τὴν περὶ στοιχειωδῶν αἰσθητικῶν σχέσεων διδασκαλίαν τοῦ Ἐρβάρτου, καί τοι ἴσως ἀμεσώτερον ἀνερρίπισεν ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ Φεχνέρου τὴν ἔννοιαν ταύτην ὁ Ἀδόλφος Ζεϊσίγγιος (Ziesing), ὅς τις ἐν σειρᾷ συγγραμμάτων ἐπειράθη νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ χρυσεὴ τομὴ εἶνε ὁ θεμελιώδης νόμος τῆς Αἰσθητικῆς.¹ Αὐτὸς δ' ὅμως ὁ Ζεϊσίγγιος πιθανῶς παρέλαβεν αὐτὴν παρὰ τοῦ Ἐρβάρτου, διότι ἦτο ἐξ ἐκείνων τῶν διανοιῶν, τῶν οὐχὶ σπανίων παρ' ἡμῖν, οἵτινες ἐξεργάζονται φιλοσοφικὰς ἑαυτῶν ἰδέας κυρίως μὲν κατεχόμενοι ὑπὸ θρησκευτικῶν ἢ ποιητικῶν αἰσθημάτων, ὀλίγον δὲ φροντίζοντες περὶ λογικοῦ συστήματος.

Προϊούσης τῆς ἀναπτύξεως τῆς φιλοσοφίας συχνάκις ἐπεφάνη ὑποστροφή τις πρὸς τοὺς πρόσθεν χρόνους τελουμένη καὶ συνέβη ἀληθῶς ὡς τε κατὰ τὴν παρακμὴν τῶν φιλοσοφημάτων τοῦ Ἐγέλου καὶ Ἐρβάρτου νὰ ἀναδράμωσιν τινες ἐπὶ τὴν φιλοσοφίαν προτέρων φιλοσόφων. Πρώτιστα δὲ πάντων ἐγένετο ἀναγέννησις τις τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀριστοτέλους ἀρχηγὸς δὲ τῆς ἐκλεκτικῆς ταύτης κινήσεως ἦτο ὁ ἐν Βερολίνῳ Ἀδόλφος Τρενδελεμβούργος (Trendelenburg), ὅς τις πολλὴν ἥσκησεν ἐπιρροὴν διὰ τε τῆς ἀκαδημαϊκῆς διδασκαλίας καὶ διὰ τῶν λογικῶν αὐτοῦ ζητήσεων (*Logische Untersuchungen*). Ὡς εἰκὸς ἐν χρόνοις καθ' οὓς τὴν διανοητικὴν πρωτοτυπίαν κατέλαβεν νάρκη τις, ὁ Τρενδελεμβούργος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἡσχολοῦντο κυρίως περὶ τὴν φιλολογικὴν κριτικὴν φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων.

¹ Χρυσὴ τομὴ καλεῖται, ὡς γνωστὸν, ἐκείνη ἡ διμερῆς μήκους τινός (γραμμῆς τινος π. χ.) τμησίς, ἧς τὸ ἔλασσον τμήμα α ἔχει πρὸς τὸ μεῖζον β ὡς τοῦτο (τὸ β.) πρὸς τὸ ὅλον γ. Τὴν χρυσεὴν ταύτην τομὴν λοιπὸν θεωρεῖ ὁ Ζεϊσίγγιος ὡς τὸ τελειότατον μεσάζον μεταξὺ τῆς ἀπολύτου ἰσότητος 1:1 καὶ τῆς ἀπολύτου διαφορᾶς 1:0. Ἄνευρε δ' αὐτὴν ἤδη καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς λαμπροτάτοις τῶν μνημείων τῆς παλαιᾶς ἀρχιτεκτονικῆς κρατοῦσαν, τῷ Παρθενῶνι καὶ Ἐρεχθεῖῳ, τοῖς Προπυλαίοις καὶ τῷ Θησεῖῳ (ἐν τῇ σχέσει τοῦ πλάτους πρὸς τὸ μήκος τῶν πλευρῶν). Ἄλλ' ὁ ἀνὴρ αὗτος ἐνόμισεν, ὅτι ἀνεῦρε τὴν χρυσεὴν τομὴν καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἔργοις τῆς φύσεως, τῷ ἀνθρώπῳ, τοῖς ζώοις, τοῖς φυτοῖς καὶ ἐν αὐτοῖς ἔτι τοῖς ἀστροῖς, φανερώς ἐν πολλοῖς κενεμβατῶν (προβλ. τὴν ἀρίστην περὶ τῆς τομῆς ταύτης πραγματείαν τοῦ μαθηματικοῦ Wittstein, *Der goldene Schnitt Hannover 1874*) Καθόλου εἰπεῖν ὅμως ἡ χρυσεὴ τομὴ, ἧς ἡ μὲν οὐσία ἦν γνωστὴ ἤδη εἰς τὸν Εὐκλείδην, τὸ δ' ὄνομα εἶνε μεσαιωνικὸν (*sectio aurea*) ἔχει οὐ

Ἄλλ' ἡ κίνησις αὕτη ἀπέβη σπουδαιοτέρα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιστημονικῆς φιλοσοφίας, ὅτε νεώτεροι φιλόσοφοι ἤρξαντο μελετώμενοι καὶ τούτων βεβαίως οὐδείς ἠδύνατο νὰ ἐξισωθῆ πρὸς τὸν Κάντιον, ἐξ οὗ προήλθον ὅτε Φίχτιος καὶ Σχελλίγγιος, καὶ ὁ Ἐγκελος καὶ ὁ Ἐρβартος καὶ ὁ Σχωπεγγαυέρος καὶ ἐν ᾧ ἄρα ἐνέκειντο συνεπτυγμένοι ἅπασαι αἱ ποικίλαι διευθύνσεις τῆς τελευταίας φιλοσοφίας. Ἀπὸ τῆς ἀριστοτελικῆς λοιπὸν φιλολογίας ἐγένετο μετάβασις ἐπὶ τὴν «φιλολογίαν τοῦ Καντίου.» Καὶ ἐν πρώτοις μὲν πάντων ἐπεδιδόχθη ἡ ἀκριβὴς κατανόησις τοῦ μεγάλου φιλοσόφου τῆς Κοιμισβέργης, ἀλλ' οὕτως ἐγεννήθη κατὰ μικρὸν «φιλοσοφία τοῦ Καντίου», ἥτοι Νεοκαντικὴ τις σχολή, ἐχομένη σφιγκτότερον τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας, ἣν ἐσπούδαζε νὰ ἀναπτύξῃ. «Ὅπισω πρὸς τὸν Κάντιον» ὑπῆρξεν ἡ ἀλαλά πρὸς ἣν συνήλθον ἀλαλάζοντες μάλιστα πολλοὶ τῶν νεαρωτέρων φιλοσόφων. Ὁ Otto Liebmann ἔδειξε τὸν δρόμον διὰ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ *Kant und die Epigonen*. (ὁ Κάντιος καὶ οἱ ἐπίγονοι 1865) ἀλλ' ὁ μάλιστα πάντων τῶν μαθητῶν τούτων συντελέσας εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Καντίου εἶνε ὁ ἐν Μαρβούργῃ καθηγητῆς Hermann Cohen.¹ Καὶ ἐπειράθη μὲν οὗτος πάσῃ μηχανῇ νὰ ἐκφράσῃ τὰς νεωτέρας διδασκαλίας τῶν ἐπιστημῶν διὰ τῆς γλώσσης τῶν τοῦ Καντίου τύπων· ἀλλ' ὁμολογητέον ὅτι καὶ πολλάκις κατενόησε τὰ νοήματα τοῦ Καντίου καὶ δύναται νὰ ἐρμηνεύσῃ αὐτὰ σαφέστερον αὐτοῦ τούτου, οὗ τινος αἱ ἐκφράσεις πολλάκις εἶνε ἀτημέλητοι καὶ σκοτειναί· εἰς τοῦτον δὲ τὸν ἄνδρα προσήκει ἡ μεγάλη τιμὴ, ὅτι ὑπερένικησε τὰς εἴτε φαινομένας εἴτε ἀληθεῖς ἀντιφάσεις ὅσαι εὐρίσκονται ἐν τῷ Καντίῳ, διὸ αἱ ἐκθέσεις αὐτοῦ θὰ φανῶσι λίαν ἰσχυραὶ εἰς ἐκείνους, οἳ τινες στεροῦνται ἰδίων μοκίμων πεποιθήσεων, ὅπως ἀναντιρρήτως αἰδόκιμοι αὐτοῦ ἐρμηνεῖται πολὺ συνεβάλλοντο εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ Νεοκαντισμοῦ. Καὶ ὅμως ἐγὼ δὲν δύναμαι νὰ μὴ φρονῶ, ὅτι ἡ ὅλη κίνησις αὕτη ἐφ' ὅσον ὁ ἀλαλαγμὸς αὐτῆς λέγει «Ὅπισω πρὸς τὸν Κάντιον» καὶ μὴ μᾶλλον «πέρα τοῦ Καντίου» εἶνε ἐναντία τῆς ἱστορίας, οὐδὲν ἄρα κατ' ἀνάγκην ἔχουσα μέλλον, ὡς παρορῶσα τὴν ἀνάγκην συνεχοῦς ἀναπτύξεως. Ὁ ὀρθόδοξος νεοκαντισμὸς θὰ ἀγάγῃ ἀφεύκτως εἰς ἀντιδραστικὰ ρεύματα, ὡς ἐπὶ τοῦ Jürgen Bona Meyer ὅς τις

σμικρὰν σημαντικότητα ἐν τῇ νέᾳ πειραματικῇ αἰσθητικῇ, ἣν πλεῖστοι νῦν ἀποδέχονται καὶ καλλιεργοῦσιν οἳ οἱ ὁ Fechner, Helmholtz, Blaserna, Brücke Wundt. κ. λ. π. Σ. Μ.

¹ Kants Theorie der Erfahrung. Berlin 1874. Die systematischen Begriffe n Kants vorkritischen Schriften. Berlin 1873.

ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ *Kants Psychologie*, (Ψυχολογία τοῦ Καντίου) ὅπου ἄλλως εἶνε πολλοῦ ἄξιον λόγου· ἐκ τῆς ἱστορικῆς καὶ κριτικῆς ἐπόψεως ζητεῖ ἄσμενος νὰ ἀνιδρύσῃ τὴν περὶ ψυχικῶν δυνάμεων τὴν εὐτυχέστατα ἐξοστρακισθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἑρβάρτου, μόνον διότι ὁ Κάντιος ἔκειτο περιπεπλεγμένος ἐν αὐτῇ. Τῶν νεοκαντιακῶν δὲ τούτων τινὲς ἐχάλκευσαν τὴν λέξιν «Κριτικὸς» ἵνα σημαίνωσι δι' αὐτῆς τοὺς φιλοσοφικοὺς αὐτῶν σκοποὺς καὶ ἡ διάκρισις εἶνε σημαντικωτάτη. Ὅτι καὶ ἂν πράξῃ ἡ κριτικὴ φιλοσοφία ἐξω τῆς Κριτικῆς, δεικνύει ὅτι ἡ κριτικὴ φιλοσοφία εἶνε δόγμα τοῦ Νεοκαντισμοῦ καὶ ὅτι γενόμενός τις κριτικὸς παύεται ὢν κριτικὸς. Οὐδεμίαν ὁμῶς ἀμφιβολίαν ὅτι καὶ ἐντὸς τῆς ὀρθοδόξου νεοκαντιακῆς σχολῆς ἐγένοντο ἀπόπειραί τινες περαιτέρω προαγωγῆς τοῦ καντιακοῦ συστήματος ἐφαρμοζομένου ἐπὶ διαφόρων χωρῶν τῆς ἐμπειρίας. Οὕτως ἐπεχείρησεν, εἰ καὶ ἔπραξε· τοῦτο ἐσχάτως, ὁ *A. Krause* νὰ ἀναπτύξῃ τὴν περὶ κατηγοριῶν διδασκαλίαν σπουδάζων νὰ ὑπαγάγῃ εἰς αὐτὰς τὰς ποικιλωτάτας μορφὰς τῆς ἀντιλήψεως (*perception*) καὶ τοῦ συναισθητικοῦ¹ καὶ ὁ *A. Classen* ἐπεχείρησεν ἔπειτα νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὸ περίγραμμα τῶν κατηγοριῶν τούτων ὅλην τὴν φυσιολογικὴν ὀπτικήν.² Ἄλλ' ὁμῶς εἰ καὶ ἡ φιλοπονία καὶ οὐδύνοια τῶν βιβλίων τούτων εἶνε ἀξία ἐκτιμήσεως, ἐν τούτοις ἀδύνατον ὁμῶς νὰ μὴ κατίδῃ τις ὅτι εἶνε λυπηρῶς ἄκαρπα· διότι τί ἄλλο θὰ ἦτο καὶ αὐτὸ τὸ μέγιστον ἀγαθὸν τῶν ἀγώνων τούτων, ἢ τεχνικὴ ταξινόμησις ἀντὶ τῆς ἐξηγήσεως, ἧς χρῆζομεν;

Ἄλλ' ἤδη ἤρξατο γεννώμενον ἀντίθετόν τι πρὸς τὸν Καντισμὸν ὅστις προέβαινε τόσον ἰσχυρῶς· διότι ἐντὸς αὐτῆς τῆς σχολῆς ἐγένετο ἀπόπειρα διαλλαγῆς τῆς τοῦ Καντίου πρὸς τὰ ἐξαγόμενα τῆς νεωτάτης ψυχολογίας καὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἧτις κατήνησεν εἰς ἐλαστικωτάτας ἐρμηνείας καὶ σημαντικὰς παραχωρήσεις. Ὁ *A. Stadler* π. χ. ὅστις πρότερον ἐπειράθη νὰ προσαρμόσῃ τὴν τελεολογίαν τοῦ Καντίου πρὸς τὴν ἐνεστῶσαν θέσιν τῆς βιολογίας³ ἠθέτησεν ἐν τῷ τελευταίῳ αὐτοῦ συγγράμματι⁴ ἐν τῶν κυρίων στηριγμάτων τῆς περὶ γνώσεως θεωρίας τοῦ Καντίου, τὴν παραγωγὴν τῶν κατηγοριῶν ἐκ τῶν τύπων τῶν κρίσεων καὶ

1 Die Gesetze des menschlichen Herzens wissenschaftlich dargestellt als die Formale Logik des reinen Gefühls. Lahr 1876.

2 Physiologie des Gesichtsinnes, Braunschweig 1876.

3 Kants Teleologie und ihre Erkenntnistheoretische Bedeutung Bezzel 1874.

4 Die Grundsätze der reinen Erkenntnistheorie in der Kantischen Philosophie Leipzig 1876.

περ θέλων ἔτι νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν μεταφυσικὴν αὐτῶν ἀξίαν. Ἡ πρὸς ἐλευθερωτέραν κριτικὴν τῆς Κριτικῆς φιλοσοφίας διάθεσις ἐκδηλοῦται ὡσαύτως διὰ τῆς ἐκδόσεως πολλῶν συγγραμμάτων, ἅτινα φανερώς παραγκωνίζοντα τὸ περὶ τῆς ἀληθείας τῶν καντιακῶν διδασκαλιῶν ζήτημα ἀσχολοῦνται περὶ μόνην τὴν ἐξήγησιν τῆς γενέσεως αὐτῶν, ὡς ἔπραξαν τοῦτο ὁ διδάκτωρ **Fr. Paulsen**¹ ὡς πρὸς τὴν περὶ γνώσεως θεωρίαν καὶ ὁ **Fritz Schulze**² καὶ ὁ **Konrad Dieterich**³ ὡς πρὸς τὰ φυσικὰ συγγράμματα τοῦ Καντίου. Συγχρόνως δὲ πολλοὶ τῶν ἡμετέρων «Καντιακῶν φιλολόγων» ἐσπούδασαν ἰδίως περὶ τε τοὺς προκατόχους καὶ ὁμοχρόνους τοῦ φιλοσόφου. Καὶ ὁ μὲν **J. B. Meyer** ἀνεκάλυψεν ὅτι ὁ **Tetens** ἦτο ὁ κυριώτατος οὐολφιακὸς φιλόσοφος, παρ' οὗ ἔλαβεν ὁ Κάντιος τὴν ἑαυτοῦ ταξινόμησιν τῶν ψυχικῶν δυνάμεων,⁴ ὁ δὲ **B. Erdmann** ἐδημοσίευσεν ὑστερώτερον ἰδίαν πραγματείαν περὶ τοῦ διδασκάλου τοῦ Καντίου, τοῦ **Martin Knutzen**⁵ καὶ ὁ **J. H. Witte** σχεδιογράφημά τι περὶ τε τοῦ βίου καὶ τῆς φιλοσοφικῆς ἀναπτύξεως ἐνὸς τῶν πρώτων ἐπικριτῶν τοῦ Καντίου, τοῦ διακεκριμένου Ἰουδαίου Σολομῶντος Μαίμωνος,⁶ δύο δὲ πρὸ τούτου ἔτη ἐδημοσίευσεν ὁ **E. Pflieger** ἐπιμελῆ ἐκθεσιν τῆς τοῦ Οὐμου (**Hume**) φιλοσοφίας, ἥτις ἴσχυσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν κριτικὴν ἐπιχείρησιν τοῦ Καντίου.⁷ Ἀλλ' ἐνταῦθα ἀφικνούμεθα εἰς ἐκεῖνο τὸ σημεῖον, ὅπου ἡ ἀλλαγὴ «πέρα τοῦ Καντίου» ἀρχεται νὰ ὑπερισχύῃ τῆς ἄλλης. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐδημοσιεύθη σειρά σπουδαίων συγγραμμάτων, ἅτινα τὸ μὲν στηριζόμενα ἐπὶ τοῦ Κάντιου, τὸ δὲ ἐπανορθοῦντα τὰς διδασκαλίας αὐτοῦ σκοποῦσι νὰ βάλωσι νέους θεμελίους τῆς περὶ γνώσεως θεωρίας. Ἐκ τούτων ἐγγύτατα τοῦ Καντίου ἴσταται ὁ **Philosophischer Criticismus** (φιλοσοφ. Κριτικὴ) τοῦ **A. Riehl**,⁸ καὶ τοι οὐδὲν ἦττον ὁ συγγραφεὺς ὑπερμολθεῖ νὰ δικαιώσῃ καὶ τοὺς ὑστερωτέρους φιλοσόφους· ὁ **Göring** ὁμοίως

1 Versuch einer Entwicklungsgeschichte der kantischen Erkenntnisslehre. Leipzig 1875.

2 Kant und Darwin Ein Beitrag zur Geschichte der Entwicklungslehre Jena 1875.

3 Kant und Newton Tübingen 1877

4 Kant's Psychologie Berlin 1870.

5 Martin Knutzen und seine Zeit Leipzig 1876.

6 Salomon Maimon Berlin 1876.

7 Empirismus und Skepsis in David Humes Philosophie Berlin 1874.

8. Der philosophische Criticismus und seine Bedeutung für die positive Wissenschaft Bd. I., Leipzig 1876.

βαίνει ἐγγύτερον τῆς φιλοσοφικῆς ἀπόψεως τοῦ Οὔμου καὶ τοῦ Στουάρτου Μιλλίου (Stuart Mill) ἐν τῷ αὐτοῦ System der kritischen Philosophie (Σύστημα τῆς Κριτικῆς Φιλοσοφίας) (Τομ. Α 1874. Τομ. Β. 1876) ὅπερ ἀρμοδιώτερον θὰ ἐπεγράφετο Κριτικὴ τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων, ἣς ὁ δεύτερος τόμος εἶνε ἀφιερωμένος εἰς τὸν Κάντιον. Ἄλλ' ὁ ἐξυτομώτατος τῶν κριτικῶν τοῦ Καντίου εἶνε ὁ Ernst Laas, ὅστις καταλληλότατα ἐξέλεξεν ὡς ὑπόθεσιν ἰδιαζούσης ἐξετάσεως ἐκεῖνο τὸ μέρος τῆς Kritik der reinen Vernunft (τῆς Κριτικῆς τοῦ καθαροῦ λόγου ὑπὸ Καντίου), ὅπερ εἶνε σημαντικώτατον εἰς τὴν ἐπιπέδον τῆς ἐπιστήμης καὶ διὰ τὰς μερικὰς ἐπιστήμας ἰδίᾳ, ἥτοι τὸ τμήμα «Αἱ ἀναλογίαι τῆς ἐμπειρίας.»¹

Οὕτω λοιπὸν κατηντήσαμεν κατὰ τὸν ροῦν τῆς ἡμετέρας ἐπιθεωρήσεως εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ποικίλων ἀποπειρῶν πρὸς εὐρεσιν νέας φιλοσοφίας μᾶλλον ἢ ἦττον ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τῆς προτέρας· δυνάμεθα δὲ καὶ πάλιν νὰ διακρίνωμεν δύο διευθύνσεις, ἰδανιστικὴν καὶ πραγματιστικὴν (πραγλιστικὴν.) Καὶ ἡ μὲν ἰδανιστικὴ ἀναφέρεται κυρίως πρὸς τὸν Κάντιον καὶ τὴν καντιακὴν κίνησιν ἣν ἐσκιαγραφήσαμεν ἀρτίως. Ὁ Ἀλβέρτος Λάγγιος εἰς τῶν ἰκανωτάτων ἀντιπροσώπων τῆς ἰδανιζούσης ταύτης φιλοσοφίας ὁμολογεῖ ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει τῆς Ἱστορίας τοῦ Ὑλισμοῦ τὴν ἐπιρροὴν ἣν ἐφ' ἑαυτοῦ ἤσκησεν ἡ ὑπὸ τοῦ Cohen ἐρμηνεία τοῦ Καντίου. Ὁ Λάγγιος δὲν φρονεῖ μὲν, ὅτι πᾶσαι αἱ διδασκαλίαι τοῦ Καντίου εἶνε ἀποδεκταί· διότι ὁμολογεῖ, ὅτι ἡ μὲν ὑπερβατικὴ αἰσθητικὴ αὐτοῦ χρήζει θεμελιώσεως ἐδραζομένης ἐπὶ τῆς Ψυχολογίας, ἡ δὲ Ἀναλυτικὴ πρέπει νὰ ἀναθεωρηθῇ δλόκληρος ὑπὸ τὰς αὐγὰς τῶν νεωτάτων ἐξαγομένων τῶν ἐπιστημῶν· ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ἀποδέχεται εἰσέτι τὴν φιλοσοφικὴν ἀποψιν τοῦ Καντίου, ἣν γεραίρει ὡς παντάπασιν ἀναιροῦσαν τὸν τε ὕλισμόν καὶ τὴν δογματικὴν μεταφυσικὴν. Καὶ ὅμως οὐδαμῶς ἀρκεῖται ἠθικῶν λόγων ἕνεκα εἰς τὸ ἀρνητικὸν μόνον τοῦτο ἐξαγόμενον· διότι φρονεῖ, ὅτι πρέπει νὰ ἐγείρωμεν ἰδανικὸν κόσμον ὅπισθεν τοῦ κόσμου τῶν φαινομένων καὶ τοῦτον νὰ νομίζωμεν ἀληθῆ πραγματικότητα τῶν ὄντων. Ἡ τοῦτο ἐπιχειροῦσα νὰ κατορθώσῃ μεταφυσικὴ εἶνε ὄνειρον· αἱ κατασκευαὶ αὐτῆς εἶνε ἀπάτη· ἀλλ' ἡ ἀπάτη εἶνε ἀνάγκη. Ποθεινῶς τείνοντες πρὸς τὸ ἰδανικὸν ἠσθάνθησαν ἀείποτε οἱ ἄνθρωποι τὴν ἀνάγκην τῶν ἐπινοιῶν τῆς μεταφυσικῆς, καὶ θὰ χρῆζωσι πάντοτε αὐτῶν.² Ἡ

¹ Kants Analogien der Erfahrung, Berlin 1876.

² Ἐπιμελής μὲν ἐπίκρισις τῆς φιλοσοφικῆς ἀπόψεως τοῦ Λάγγιου ὑπὸ τοῦ Μ.

μεταφυσική ἄρα καὶ ἡ ποίησις ἔχονται σφιγκτότατα ἀλλήλων κατὰ τὸν Λάγγιον, ὅς τις αἰσθάνεται ἑαυτὸν ὠθούμενον μᾶλλον ἢ πρὸς πάντας τοὺς προτέρους φιλοσόφους πρὸς τὸν Σχίλλερν, τὸν ποιητὴν ἅμα καὶ καντιακὸν φιλόσοφον. Καὶ αὐτὸς μὲν ὁ Κάντιος ὀλίγον θὰ ἠρέσκετο εἰς τοιαύτην γνώμην, διότι ἐκήρυξεν, ὅτι ἡ ποίησις οὐδὲν ἔχει κοινὸν πρὸς τὴν φιλοσοφίαν, ὡς οὐδὲ πρὸς τὸν διαχειρισμὸν τῶν λογιστικῶν βιβλίων τοῦ Λαγγίου ὅμως ἡ δόξα εὐλήπτως συνέχεται πρὸς τὸ νῦν κυριεῦον ἐνδιαφέρον τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας διότι ἂν ἡ μεταφυσική ἀναγνωρίζεται μόνον ἐν τῇ ἱστορικῇ διαδοχῇ τῶν παρελθόντων μεταφυσικῶν συστημάτων, τότε ἡ μεταφυσική τοῦ μέλλοντος ἀποβαίνει παραπλησία πῶς πρὸς τὸν ἰδανισμὸν τοῦτον τοῦ Λαγγίου. Ἡ αὐτὴ δόξα ὑποστηρίζεται κατ' ἄλλον τινὰ τρόπον οὐχὶ ἀσθενέστερον, ὡς ἡ ἱστορικὴ δικαιολόγησις τῆς Μεταφυσικῆς, ὑπὸ τοῦ Δρ. R. Avenarius ἐν τινι μικρᾷ μὲν ἀλλ' ἐμβριθεῖ πραγματείᾳ,¹ ἐν ᾗ οὗτος ἰσχυρίζεται ὅτι ἕκαστὸν φιλοσοφικὸν σύστημα ζητεῖ νὰ θεραπεύσῃ τὸν πόθον περὶ τὴν κατανόησιν τοῦ παντὸς ὅσον τὸ δυνατόν ἀπλούστατα. Ἡ δὲ πραγματιστικὴ κίνησις τῆς ἡμετέρας ἀκαδημαϊκῆς φιλοσοφίας δὲν συνδέεται τόσον πρὸς τὸν Κάντιον ὅσον ἡ ἰδεολογική, ἀλλ' ἔχεται μᾶλλον τοῦ Λοκκίου καὶ Οὔμου, ἢ τοῦ Αὐγούστου Κόμμητος (ὅς τις ἐγένετο παρ' ἡμῖν γνωστὸς βραδύτερον, ἢ ἐν Ἀγγλίᾳ) κατὰ τοσοῦτον καθ' ὅσον δὲν εἶνε ἀνεξάρτητος. Ὁ J. H. von Kirchmann ἐξέθηκε πραγματιστικὴν περὶ γνώσεως θεωρίαν² ἀναμιμνήσκουσαν μὲν τὴν τοῦ Ξολβίου, ὡς ἀπονέμουσαν ἀντικειμενικὴν ὑπαρξιν εἰς τὰς αἰσθητικὰς ἀντιλήψεις, ἀλλ' οὐχ ἦττον πολὺ πάλιν ἀφισταμένην τοῦ Αἰσθητισμοῦ, ὡς ἀποδεχομένην ἀρχικὰς μορφὰς τοῦ νοῦ συνεργαζομένας μετὰ τῆς ἀντιλήψεως πρὸς τὴν παραγωγὴν τῆς γνώσεως. Πολλῶ ὅμως ἐγγύτερον τοῦ αἰσθητισμοῦ καὶ ὕλισμοῦ ἴσταται ἡ τοῦ Εὐγενίου Δυριγγίου (Dühring) «φιλοσοφία τῆς πραγματικότητος»³ σκοποῦσα καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος τούτου νὰ ἀντιταχθῇ ἀντίρροπος πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κάντιου περὶ ὑποκειμενικῶν μορφῶν. Κατὰ τὸν Δυρίγγιον χῶρος καὶ χρόνος εἶνε μορφαὶ τῆς ἡμετέρας αἰσθητικῆς ἀντιλήψεως μόνον διότι εἶνε καὶ ἀντικειμενικῶς πραγ-

Heinze εὑρηται ἐν τῷ ἀριθμῷ II, τοῦ Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philos. συμπαθῆς δ' ἀντιπαραβολῇ τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ πρὸς τὴν τοῦ Δυριγγίου καὶ Ἀρτμάννου ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Dr. Hans Vaihinger, Hartmann, Dühring und Lange 1876.

¹ Philosophie als Denken der Welt gemäss d. Princip des Kleinsten Kraftmaasses. Leipzig 1876.

² Die Philosophie des Wissens Berlin 1864.

³ Cursus der Philosophie Leipzig 1875.

ματικά· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἄπασαι αἱ παραπλήσια καθολικαὶ σχέσεις, ὡς π. χ. ἡ αἰτιότης, ἔχουσιν οὐ μόνον κατ' ἔννοιαν, ἀλλὰ καὶ πραγματικὴν ὑπαρξιν. Ἡ ἐν τῇ φυσικῇ διαλεκτικῇ αὐτοῦ *Natürliche Dialektik* 1865) ἐπικρίσις ὄντολογικῶν τινῶν ἀποπλανήσεων τοῦ νοῦ εἶνε λαμπρόταται· καταδηλοῖ δ' ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ σπανίαν οἰκειότητα πρὸς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας. Ἐκτὸς τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων ἔγραψε μίαν πολλῶ αὐτῶν ὑπερτέραν ἱστορίαν τῶν ἀρχῶν τῆς μηχανικῆς (*Geschichte der Principien der Mechanik* 1873. 6'. ἐκδ. 1876)¹ ἐπίσης δὲ διάφορα κοινωνιολογικά συγγράμματα, ὧν ἐξέχει τὸ *Cursus der National—und Socialökonomie* (Μαθήματα τῆς ἐθνικῆς καὶ κοινωνικῆς οἰκονομίας 1873.) Ἀλλὰ παρ' ὅλην τὴν εὐρείαν πολυμαθειαν τοῦ Δυριγγίου οἱ πλεῖστοι τῶν πραγματιστῶν ἰσχυρίζονται, ὅτι οὐδαμῶς ἐπέστη εἰσέτι ὁ καιρὸς τῆς μορφώσεως ὀριστικῆς φιλοσοφίας· ἡ δὲ γνώμη αὕτη πρᾶσβύεται καὶ ὑπ' ἐκείνων τῶν ἰδανιστῶν οἱ τινες ἀποβλέπουσιν εἰς μίαν ἀνάπτυξιν τῆς τοῦ Καντίου φιλοσοφίας, ὡς εἰς τὸ ἄμεσον ἔργον τοῦ μέλλοντος.

Πολλαχόθεν ἄρα ἄρχονται οἱ πάντες βαθμηδὸν συνορῶντες, ὅτι οὐδεὶς λόγος τό γε νῦν ἔχον δύναται νὰ γείνη περὶ ἀνεγέρσεως περιεκτικῶν μεταφυσικῶν συστημάτων, ἅτινά θὰ φανῶσιν, ὡς καὶ τὰ ἤδη καταρρεύσαντα, εἰς τοὺς ἐπιόντας μεθ' ἡμᾶς μᾶλλον φαντασίας εἰδῶλα ἢ ἔργα ἐπιστημονικά. Ἡ ἀρτίως γενομένη ἴδρυσις περιοδικοῦ (ὑπὸ τοῦ Ἀβεναρίου) σκοποῦντος τὴν προαγωγὴν «τῆς ἐπιστημονικῆς φιλοσοφίας»² καταδεικνύει ἀριδῆλως

1 Ἐκ πάντων τῶν συγγραμμάτων τοῦ Δυριγγίου οὐδὲν ἐδόξασεν αὐτὸν τόσον, ἀλλὰ καὶ οὐδὲν ἐπήνεγκεν εἰς αὐτὸν τόσην συμφορὰν, ὅσην τὸ περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Μηχανικῆς σύγγραμμα. Διότι αἱ δριμεταί ἐν τῇ 6'. ἐκδόσει αὐτοῦ τῷ 1876 ἐπιθέσεις κατὰ καθηγητῶν ἐν Βερολίνῳ ἐγένοντο πρῶτον αἴτιον νὰ ἐξωσθῆ κατὰ Ἰούλιον τοῦ ἔτους 1877 ἐκ τοῦ Βερολινείου Πανεπιστημίου ὁ ἀόμματος μὲν οὗτος ὑφηγητῆς, ἀλλὰ πολυμαθέστατος λόγιος καὶ ὀξύτατος τὸν νοῦν ἐπιστημῶν. Ἐνθεν μὲν αἱ ἀνιαραὶ τοῦ βίου συμφοραὶ, ἐνθεν δὲ τὸ ὀξύχολον ἦθος κατέστησαν τὸν ἄνδρα νέον Σχωπεγχαύερν τῶν τελευταίων ἐτῶν περὶ τὴν ὕβριν εἰς τε καθηγητὰς καὶ εἰς τὰ πανεπιστήμια τῆς Γερμανίας, ἅτινα ἐτόλμησε ν' ἀποκαλέσῃ ἀντικρυσ ἐργαστήρια σκοτισμοῦ καὶ διαφθορᾶς Σ. Μ.

2 Τοῦ περιοδικοῦ τούτου τῆς Λειψίας (ἴδε τὸν τίτλον ἀν. σελ. σημ.) ἐκδιδομένου ἀπὸ τοῦ 1876 ὑπὸ τοῦ Ἀβεναρίου τῇ συμπράξει τοῦ Göring († 1879). M. Heinze καὶ τοῦ Wundt σκοπὸς εἶνε ἡ προαγωγὴ τῆς ἐπιστημονικῆς φιλοσοφίας, ἐπὶ τῇ βάσει μάλιστα τῆς ἐμπειρικῆς μεθόδου καὶ τῇ βοήθειᾳ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν (περὶ τοῦ ὀνόματος ἐπιστημονικῆς φιλοσοφίας ἐγεννήθη πολλὴ ἔρις μεταξὺ Ulrich ἐν τῷ 70 τόμῳ 6'. τεύχει τοῦ περιοδικοῦ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἀβεναρίου, κατηγοροῦντος ἐκείνου τοῦ ὀνόματος τούτου ὡς ἀλαζονικοῦ καὶ ἀποκλειστικοῦ Ἐπειδὴ δ' ὁ λόγος περὶ φιλοσοφικῶν περιοδικῶν, ὑπομιμνή-

ὅτι παρήλθον οἱ χρόνοι καθ' οὓς ἠδύνατο ἡ φιλοσοφία νὰ ἐλπίζῃ, ὅτι δύναται νὰ ζήσῃ ἀποκεχωρισμένη τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν. Διὰ τοῦτο βλέπομεν ὅτι νῦν ὅλον τὸν ἐνδιαφέρον ἐστράφη πρὸς ἐκεῖνα τὰ φιλοσοφικά μαθήματα, ἃ τινὰ εἶνε σπουδαιότατα εἰς τὴν διαμόρφωσιν καθολικῆς ἐπιστήμης, ἥτοι τὴν ψυχρολογίαν καὶ τὴν περὶ γνώσεως θεωρίαν. Καὶ ὅσον μὲν τείνει εἰς τὴν πρώτην ἐμνημονεύσαμεν ἤδη τὰ ἔργα τῆς ἐρβαρτικῆς σχολῆς ἔν τε τῇ ἀνθρωπολογίᾳ καὶ τῇ συγκριτικῇ ψυχολογίᾳ, νῦν δὲ ἡ νέα ἐπιστήμη ἡ «φυσιολογικὴ ψυχολογία»¹ ἀσχολεῖται συντόνως περὶ τὸν ψυχικὸν τοῦ ἀτόμου βίου. Τὴν δὲ περὶ γνώσεως θεωρίαν πραγματεύονται οὐ μόνον εἰδικὰ συγγράμματα, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἰ νεώταται λογικαί, ὧν δὲν δεσπόζει πλέον ἢ παλαιά, ἡ τυπικολογικὴ περὶ τῆς ἐπιστήμης ταύτης ἔννοια. Ἐπισημότερα δὲ τῶν νέων συγγραμμάτων λογικῆς εἶνε τὰ τοῦ Λοζίου καὶ Σιγβάρτου (Sigwart) οἷς προσθετέον τὰ ποικίλα ὑπομνήματα τοῦ Πραντλίου (Prantl) τοῦ ἱκανοῦ ἱστορικοῦ τῆς ἐπιστήμης ταύτης καὶ

σκῶ ὅτι τὰ κυριώτατα τούτων ἐν Γερμανίᾳ εἶνε ἐκτὸς τοῦ παρόντος καὶ τοῦ ἐμπροσθεν ἐν (σελ.) μνημονευθέντος τοῦ Στεινθάλου τὰ ἐξῆς ἄλλα δύο. Πρῶτον μὲν τὸ παλαιότατον πάντων τῶν νῦν ἐκδιδομένων φιλοσοφ. περιοδικῶν τὸ τοῦ Ulrichi, ἰδρυθὲν τῷ 1837 ὑπὸ τοῦ Φιχτίου τοῦ νεωτέρου († 1879) κατόπιν δ' ἐκδιδομένον ὑπὸ τοῦ Wirth († 1879) καὶ τοῦ μόνου νῦν ἐπιζώντος Ulrichi. Κύριον ἔργον τούτου εἶνε πλὴν τῆς φιλολογικῆς ἅμα καὶ κριτικῆς ἐργασίας, ἡ μεσολάβησις μεταξὺ θεωρίας καὶ ἐμπειρίας, ἡ ἀρμονικὴ ἔνωσις τῆς μεταφυσικῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἡ ἐξεργασία καὶ θεμελίωσις μιᾶς περιεκτικῆς θεϊστικῆς θεωρίας τοῦ Παντός. Τὸ περιοδικὸν τοῦτο τῆς Ἄλλης (Halle) καλεῖται ὀλοσχερῶς *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*. Δεύτερον δὲ τὸ, *Philosophische Monatshefte*, διάδοχον περιοδικὸν τοῦ ἐγγελίζοντος *der Gedanke*, ἐκδιδομένου ἀπὸ τοῦ 1872 ὑπὸ τοῦ καθηγ. E. Bratuscheck τῇ συμπράξει τοῦ Aschersohn καὶ Bergmann. Τὸ περιοδικὸν τοῦτο τοῦ Βερολίνου οὐδεμίαν ὑπηρετεῖ φιλοσ. σχολὴν, οὐδὲ σύστημα, ἀλλὰ χρησιμεύει ὡς κεντρικὸν ὄργανον, δι' οὗ ἐρμηνεύονται πᾶσαι αἰ διευθύνσεις τῆς φιλοσοφικῆς κινήσεως Σ. Μ.

4 Ἡ νέα αὕτη «φυσιολογικὴ ψυχολογία» ἔχει μὲν προδρόμους τὸν Λάτζιον, Οὐεβέρν (Weber) καὶ Φέχνερν, ἀλλὰ κυριώτατον νῦν ἀντιπρόσωπον τὸν εὐφύεστατον καὶ πολυμαθέστατον συγγραφέα τοῦ προκειμένου ἄρθρου, τὸν Wundt, ὃς τις διὰ τοῦ διδακτικωτάτου αὐτοῦ συγγράμματος, τῆς «φυσιολογικῆς ψυχολογίας» (*Grundzüge der Physiologischen Psychologie* 1874) πρῶτος διεξήγαγε μετὰ πολλῆς ἱκανότητος καὶ ὠφελείας τὸ φιλοσοφικὸν τοῦτο μάθημα, ὅπερ νῦν ἤρξατο σπουδαίως ἐπισπώμενον τὴν προσοχὴν καὶ τῶν ἐκτὸς τῆς Γερμανίας φιλοσοφούντων. Περὶ τοῦ εἶδους καὶ τῆς ὕλης τῆς νέας ταύτης ψυχολογίας (ἧς δὲ μως τὸ ὄνομα εἶνε παλαιότερον τοῦ συγγρ. τοῦ Wundt. Ὁ Piderit π. χ. ἔγραψε τῷ 1863 *Gehirn und Geist, Entwurf einer physiologischen Psychologie*) σκοπῶ νὰ διαλάβω κατόπιν Σ. Μ.

τὰ τοῦ Λαγγίου Λογικὰ μελετήματα (Logische Studien 1877). Ἡ ἐν Γερμανίᾳ φιλοσοφικὴ κίνησις παριστᾷ πανταχοῦ θέαμα προπαρασκευῆς μέλλοντος βήματος πρὸς τὰ πρόσω. Νέα ὄπλα ζητοῦνται ἐν τῇ ὀπλοθήκῃ τῆς ἐμπειρίας καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ ἵνα δι' αὐτῶν ἐπαναληφθῇ ὁ παλαιὸς περὶ τῶν αἰώνιων προβλημάτων τοῦ νοεῖν καὶ εἶναι ἀγών.

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗΣ

ΥΠΟ Ν. Α. ΧΑΛΚΙΟΠΟΥΛΟΥ

Ὅλως αὐθύπαρκτον καὶ ἐγγώριον βλάστημα εἶνε ἡ γραμματικὴ δύο μόνον λαῶν τοῦ ἀρχαίου κόσμου, τῶν Ἰνδῶν δῆλον ὅτι καὶ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Σῖναι ἔσχον μὲν εὐφυεστάτας ἀρχὰς γραμματικῆς καὶ οἱ Σημιτικοὶ λαοί, Σύροι καὶ μάλιστα οἱ Ἀραβες ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι ἀνέπτυξαν προσφυέστατον τῷ ἰδιορρύθμῳ τῆς ἑαυτῶν γραμματικῆς τύπῳ γραμματικὸν σύστημα, ἀλλ' ἐξεστὶν ἡμῖν εἰκάσαι, ὅτι ὡσπερ οἱ Σῖναι τὴν πρώτην πρὸς τοῦτο ἀφορμὴν ἐκ τῶν Ἰνδῶν ἔλαβον, οὕτω καὶ οἱ Σημιτικοὶ λαοὶ καὶ μάλιστα οἱ Σύροι τὰ πρῶτα τῆς γραμματικῆς σπέρματα παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἐδέξαντο. Οἱ πρῶτοι δημιουργοὶ τῆς Ἀραβικῆς γραμματικῆς οἱ Πέρσαι εἰσίν. Ἀλλ' οὗτοι διετέλουν ἐν ποικίλαις σχέσεσι πρὸς τοὺς Σύρους. Ἡ δὲ γραμματικὴ τῶν Ῥωμαίων εἶνε ξένον φυτὸν, μεταφυτευθὲν ἐξ Ἀλεξανδρίας. Καὶ περὶ αὐτῆς μὲν ὡς ἀχωρίστου ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς, ἐς ἄλλοτε νῦν δὲ ἐπὶ ταύτην ἐρχόμεθα.

Ἡ ἑλληνικὴ γραμματικὴ τὴν τε ἀρχὴν καὶ τὸ ὄνομα ἔσχεν ἐκ τῆς λέξεως γράμματα, ἃ εἶ καὶ σὺν τῷ χρόνῳ οὐ μόνον τὰ δημόσια καὶ ἰδιωτικά ἔγγραφα, ἀλλὰ καὶ τὰς δημοσίας πράξεις καὶ ἰδιωτικὰς ἐπιστολάς ἐσήμαινον¹ ἀρχῆθεν ὁμῶς οὐδὲν ἄλλ' ἢ γράμματα, τὰ στοιχεῖα δῆλα δὲ τῆς γλώσσης ἐδήλουν. Οὕτω δὲ παρὰ Πλάτωνι (Κρατύλ. σ. 436) ἀναγινώσκωμεν περὶ τε τῶν γραμμάτων καὶ τῆς γραμματικῆς τέχνης ταῦτα «ὅταν τὰ γράμματα ταῦτα, τό τε ἄλφα καὶ τὸ βῆτα καὶ ἕν ἕκαστον τῶν

¹ Θουκυδ. Ε'. 29. Θ'. 50 : 'Ο Ἀλκιδιδάδης εὐθύς πέμπει κατὰ Φρυνίχου γράμματα εἰς τὴν Σάμον πρὸς τοὺς ἐν τέλει ὄντας.' Ἀριστοφ. Πλ. στ. 1167 Νιφ. 770. Ξεν. ἀπομν. Δ'. 2,24.